

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка **Андрейчук Надії Іванівни** на дисертацію **Мельничук Оксани Дмитрівни**

“Когнітивне схематизування досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі”, подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 - германські мови

Якщо умовно уявити пізнання у вигляді “вертикалі” духовної діяльності, тобто як розв’язання проблем адекватності знання дійсності, то інтерпретація постане “горизонтально” цієї діяльності, відношенням однієї системи до іншої всередині самого знання, одного теоретичного фрагменту знання до іншого. Щодо розуміння, то воно втілює третю координату, “глибину”, яка реалізується через вписування знання в контекст пізнання. Якщо застосувати це міркування знаного сучасного українського філософа Сергія Кримського (Кримський С. Під сигнатурою Софії, 2008, с.86) як засадниче для оцінювання дисертації Оксани Мельничук, поданої на здобуття наукового ступеня доктора наук, то, перш за все, слід наголосити, що вона має засвідчувати новий етап у розвитку наших знань і вписуватись у контекст пізнання. Як робота зі спеціальності 10.02.04 – германські мови вона повинна вносити вклад у формування інтелектуальних засад германістики і забезпечувати сукупність нових положень для осмислення та обговорення. На думку опонента, докторська дисертація Оксани Мельничук відповідає цим вимогам і є свідченням того, що в розвитку наших знань про *Ното Локуенс* зроблено крок вперед. Сформулюю деякі аргументи на підтвердження цього вступного міркування.

1. Наукова праця Оксани Мельничук є **новим словом у дослідженні мовної експлікації фрагментів досвіду людини в художньому прозовому тексті** (далі ХПТ). Опорним для дисертації є переконання, що моделювання знання про різні форми комунікації є виявом мовного втілення досвіду, а когнітивний процес пізнання, що опосередкований ментальною моделлю, забезпечує розуміння та інтерпретацію смислу художнього тексту.

2. Праця є **новим словом в інтерпретації смислу ХПТ**, оскільки засвідчує появу нового погляду на те, як “працює” наративний інтелект, коли йдеться про формування когнітивних схем інтерпретації оповідних елементів художнього дискурсу, і постулює, що власне **когнітивне схематизування уможлиблює організацію та впорядкування знань**.
3. У дисертації **вперше зосереджено увагу на вивченні досвіду неverbального як структурного, когнітивного та інтерпретаційного феномену у текстовпросторі та тих мовних засобів, які в художньому тексті виявляють досвід про невербальну комунікацію/поведінку, з погляду когнітивно-наратологічної методології**.

Висловлені міркування вже дозволяють кваліфікувати дисертацію як новаторську, однак це лише частина мікроткриттів, про які буде згадано далі. Поставивши амбіційну мету проаналізувати реалізацію когнітивної схеми досвіду невербальної комунікації як втілення фреймової схеми знання, дисертантка структурує працю з урахуванням завдань, які постають на шляху до досягнення мети, і дуже докладно описує сам шлях. Левова частка тексту – це теоретико-критичні і методологічні засади дослідження (три розділи з чотирьох). Повністю погоджуюся з чіткою логікою представлення теоретико-методологічних підвалин праці з використанням тріади *структура – когніція – інтерпретація* як системних чинників когнітивної схеми та загалом вважаю, що опонована дисертація **відноситься до групи теоретичних**. Йдеться про класичну етимологію слова *теорія* (давньогрецьке *θεωρία* – спостереження; споглядання, міркування), яка лежить в основі розгляду цього поняття як представлення відносин і зв'язків між явищами у вигляді моделі. Створення теорії завжди обумовлене потребами розвитку наукового пізнання і спрямоване на узагальнення досвіду попереднього здобутого знання та його синтезування в цілісну систему. До важливих функцій теорії слід зарахувати її здатність: а) слугувати активним евристичним принципом пояснення явищ та б) спрямовувати пошук нових шляхів вирішення проблем. Виконання цих функцій притаманне й опонованій дисертації. Отож твердження дисертантки, що **“теоретичне**

значення праці полягає в розвитку **когнітивно-нараторологічної теорії розуміння та інтерпретації ХПТ** як комунікативно, когнітивно та дискурсно-орієнтованого феномену” (с.37) не викликає заперечень і підтверджується основними здобутками праці (виділення опонента).

Не викликає сумніву також те, що дослідження шляхів пізнання досвіду *невербального* в художньому дискурсі із застосуванням фреймової схеми є **актуальним** з огляду на загальну спрямованість сучасних мовознавчих досліджень (зокрема в царині когнітивної нараторології) на вивчення засобів актуалізації досвіду в художньому тексті. Безперечно актуальним є розгляд чинників, які забезпечують формування інформаційної моделі світотворення в ХПТ. У дисертації ця модель взаємодії між продукуванням тексту, його розумінням та інтерпретацією вивчається через когнітивне схематизування і при цьому Оксана Мельничук стверджує, що у **когнітивній науці** **схема репрезентує модель мислення чи поведінки**, яка впорядковує категорії інформації та зв'язки між ними (с.128). Ймовірно тому вона обирає термін *схематизування* для свого метаопису. Запропонована в дисертації когнітивна схема забезпечує розпізнавання варіативності елементів та наративних рівнів досліджуваних текстів і поєднує їхнє розуміння в перспективі структурованого об'єкта пізнання з внутрішніми ментальними/психічними структурами читача.

Щоб обґрунтувати своє бачення запропонованої схеми докторантка робить докладний аналіз трьох вимірів об'єкта: *структури, когніції та інтерпретації*. Кожному вимірові присвячується окремий розділ, а до аналізу залучаються здобутки логіки, лінгвістики тексту, дискурсології, лінгвістичної прагматики, когнітивної нараторології та когнітивної герменевтики, що робить дослідження багатовекторним і міждисциплінарним. Логічна послідовність опису результатів дослідження чітко відтворює логіку міркувань дисертантки, яка ґрунтується на засадничому для дисертації положенні про тривимірність об'єкта.

Отож у першому розділі **“Теоретико-критичні засади дослідження констант досвіду *невербального*: структура”** (С.40 – 106) Оксана Мельничук вводить нас у світ

її метамови й тлумачить розуміння досвіду *невербального* в різних теоріях знання, звертаючи особливу увагу на особливості такого досвіду в ХПТ. До основних заслуг дисертантки на цьому етапі дослідження відносимо, по-перше, аналіз констант досвіду *невербального* як **структур знання**, який зроблено з опорою на основні аспекти структуралізму в їх застосуванні до пізнання досвіду *невербального*. По-друге, увагу зосереджено на **способах, якими сучасні наративні теорії опрацьовують сфери знання** щодо моделювання змісту констант досвіду *невербального* та його реалізації/актуалізації в ХПТ. Наратив розглядається як середовище втілення цих констант і зазначене переконання розгортається через представлення: а) різних аспектів теорії наративу, зокрема, наративної репрезентації як її об'єкта, б) наратологічних моделей: риторичної моделі та моделі наративної комунікації. По-третє, заслуговує уваги розгляд питання, **як засобами констант досвіду *невербального* формується поліфонійна нарація** в дискурсних зонах наратора та персонажа. Обґрунтовуються друге та третє положення, що виносяться на захист, зокрема, в тих частинах, де стверджується, що саме константи досвіду *невербального* виявляють вербалізований досвід про невербальну комунікацію чи поведінку в тріаді *мова – парамова – кінесика*, а когнітивне схематизування цих констант уможливорює організацію та актуалізацію необхідних знань як втіленого досвіду *невербального*.

Наступний логічний крок у представленні засадничої тріади дослідження зроблено в другому розділі “**Методологія дослідження констант досвіду *невербального*: когніція**” (С.107 – 171). У цьому розділі дослідниця обґрунтовує свій погляд на засади когнітивно-нاراتологічної методології, яка, на думку дисертантки, може забезпечити вирішення завдань когнітивної нاراتології, оскільки визначає способи опрацювання зв'язків між наративними рівнями тексту та модусами когнітивної діяльності читача шляхом залучення когнітивної схеми. У дисертації ця схема конкретизована як фреймова. І саме “когнітивне схематизування, акцентуючи на константах досвіду *невербального*, організованих як фреймова схема у

персональному дискурсі ХПТ, виформовує цілісне розуміння текстової комунікації як ментальної/психічної моделі, яка надає змісту досвідові невербальної комунікації / поведінки, впливаючи на розуміння та інтерпретацію смислу ХПТ” (с.109).

У другому розділі тлумачення констант досвіду *невербального* як структурованого знання доповнюється розглядом з погляду семіотики. Загалом опонентові імponує постійне звучання “семіотичної нотки”, тобто тлумачення мови як знакової системи та як семіозису (с.191), наративної мови як “семіотичної системи, яка уможливорює створення та розуміння оповіді” (с.90), а комунікації як “комунікативної діяльності, втіленої в експлікації та сприйнятті мовних знаків” (с.87). Прийняте в дисертації визначення констант досвіду *невербального* теж семіотично-орієнтоване: “Константи досвіду *невербального* є знаками, елементами невербальної комунікації, які вербалізовані за допомогою знаків природної мови” (с.189), хоча опонент має окремі застереження стосовно тлумачення значення знака, про що буде сказано далі.

До заслуг дисертантки в цьому розділі відносимо, по-перше, всебічний розгляд констант досвіду *невербального* крізь призму ментальних моделей їхнього вияву (фреймової, актантної, схемної); по-друге, докладне тлумачення основної метаоддиниці опису, представлені синонімічним рядом: *ментальна/психічна модель, схема* та *когнітивна схема*; по-третє, обґрунтування та опис методики аналізу констант досвіду *невербального* в межах обраної моделі інтерпретації – **фреймової схеми** (параграф 2.1.3.). Обґрунтовано перше положення, що виноситься на захист і стосується розгляду когнітивно-наратологічної методології, покладеної в основу вивчення досвіду *невербального*, та представлення схематизування як процесу побудови чи динамічного втілення фреймової схеми, а також сьоме положення, що розкриває філософське розуміння ХПТ у зв’язку з досвідом *невербального*.

Слід наголосити, що переконливість міркувань забезпечує: а) уміння докторантки вести дискусію з іншими дослідниками та враховувати “силові поля”, що впливають на формування різних поглядів (обсяг опрацьованих теоретичних

джерел 1091 позиція) та б) пильна увага до тлумачення метамови дослідження, яка добре пояснюється в тексті, узагальнюється в рисунках і додатково прописана в глосарії (С.342 – 354). Рисунки слугують не лише для “візуалізації” визначень але й унаочнюють логіку міркувань на кожному етапі розгляду об’єкта (наприклад, на Рис. 2.1. подана когнітивна схема реалізації констант досвіду *невербального* у дискурсі ХПТ, яка є переконливим узагальнення авторського бачення не лише схеми реалізації досліджуваного феномену, але й методологічних засад його вивчення, а Рис.3.1. чітко відображає авторську інтерпретацію констант досвіду *невербального* у ХПТ).

Третій розділ “**Пізнання констант досвіду *невербального*: інтерпретація**” (С.172 – 255) робить, на думку опонента, найвагомійший внесок у тлумачення шляху наукового втілення ідей, що стосуються філософського, мовознавчого та когнітивного розуміння констант досвіду *невербального*. Дисертантка знову звертається до зв’язку феномену досвіду з творчими процедурами формування знання, звертаючи особливу увагу на значущість “мови чуттєвих даних”, що має пояснювальну силу і втілюється в художньому тексті як константи досвіду *невербального* (с.179). Читач, сприймаючи ці константи, відтворює знання за певною схемою. Ґрунтуючись на тих засадах, які вже були прописані в першому розділі, дисертантка поглиблює запропоновану тріаду інтерпретації досліджуваних констант і представляє своє бачення філософського, когнітивного та наративного аспектів цієї інтерпретації. На кожному етапі опису вона звертається до здобутків попередників у царинах дотичних до тлумачення цих аспектів і доводить комплексну природу інтерпретації, встановлюючи зв’язок тих вимірів, що беруться до уваги у філософії мови, когнітивній семантиці, когнітивній поетиці, когнітивній наратології та когнітивній стилістиці, та доповнюючи свої міркування ілюстративним матеріалом з корпусу дослідження.

У заключному параграфі третього розділу “Інтерпретаційний аспект художнього прозового тексту” (С.238 – 252) Оксана Мельничук розкриває новаторське положення, що інтерпретація констант досвіду *невербального* пов’язана

з розгортанням фреймової моделі, яка передбачає поєднання трьох структурних рівнів: досвіду, вираження та розуміння (узагальнено на Рис. 3.1) і застосовує це положення до тлумачення англійськомовного художнього дискурсу як активного когнітивного конструкту, який “стимулює відновлення та переосмислення досвіду читача, взаємодіючи з його індивідуальним сприйняттям та розумінням” (С.255).

У четвертому заключному розділі **“Реалізація фреймової схеми констант досвіду невербального а англійськомовному художньому дискурсі”** (С.256 – 333) дисертантка описує розгортання фреймової схеми, побудованої на зв'язках поверхневої (семантичної, синтаксичної) та глибинної (тематичної, наративної) структури, з урахуванням запропонованих структурного, когнітивного та інтерпретаційного вимірів в англійськомовному художньому дискурсі ХХІ ст. на воєнну тематику, наповненому константами досвіду *невербального*, щоб показати, як останні надають читачеві можливість інтерпретувати тексти про війну, залучаючи власний досвід. Докладно описується побудова та процедури аналізу кожного фрейму із застосуванням кількісних даних, згенерованих застосунками Voyant tools, SketchEngine та AntConc, з урахуванням кожного виміру. До здобутків дисертантки на цьому етапі дослідження зараховуємо побудову та інтерпретацію: а) семантичного фрейму шляхом виокремлення слотів *жест, постава, обличчя, голос* та вивчення їхньої актуалізації різними лексемами; б) синтаксичного фрейму шляхом аналізу актуалізації відповідних конструкційних схем, які експлікують емотивне та оцінне значення із залученням частотних лексем семантичного фрейму; в) тематичного фрейму з опорою на процедури аналізу прямої та непрямої актуалізації концептів; г) наративного фрейму через вивчення послідовних процедур аналізу зовнішнього і внутрішнього мовлення персонажів та функцій досліджуваних констант. Розділ рясніє тонкими лінгвістичними спостереженнями та унаочненнями (рисунки, діаграми тощо) того, як випрацювана методика розгортання фреймової схеми забезпечує пізнання варіативного смислу текстів на воєнну тематику. Низку вагомих

для цього розділу кількісних показників та алгоритмів аналізу методів описової статистики представлено у додатках.

Підсумовуючи, зазначу, що логіка представлення результатів дослідження, побудована за принципом розширення горизонту дослідного поля, визначила “круговий” стиль викладу, коли дисертантка, щоразу повертаючись до своїх засадничих положень, звертається до висвітлення нового ракурсу представлення об’єкта та розкриває різні чинники сприйняття та розуміння художнього тексту, що конститууюють когнітивне схематизування досвіду *невербального*. Доведення положень, що винесені на захист, зокрема 4-го, 5-го та 6-го, котрі стосуються тлумачення структурного, когнітивного та інтерпретаційного вимірів констант досвіду *невербального*, фактично представлено у всіх розділах, і кожен наступний розділ поглиблює наше розуміння цих вимірів.

Наголошуючи на значущості проведеного дослідження, хочу зупинитися на окремих дискусійних питаннях. Оскільки сама назва такого комплексного мовленнєвого жанру як *захист дисертації* передбачає відстоювання поглядів дисертанта/ки, якщо вони викликають запитання чи застереження, то сподіваюся почути міркування пані Мельничук стосовно таких питань.

1. Одним із вагомих аспектів при тлумаченні констант досвіду *невербального* є розгляд концептуалізації досвіду (с.115 – 116). У ході цього розгляду концептуалізація досвіду невербальної комунікації/поведінки ототожнюється з мовним втіленням (вербальними знаками, які означають характеристики голосу чи рухів персонажів), і одночасно з когнітивним схематизуванням констант досвіду *невербального* як частини смислу ХПГ. При цьому наголошується, що “мовні дані існують як другорядні у зв’язку з ментальними/психічними моделями, які надають їм значення” (с.116). Чи не суперечить таке представлення “другорядности” мовних даних твердженню: “Концептуальні категорії, які структурують знання про кінесику та парамову у зв’язку з мовленням персонажів, утворюють мовні категорії, які не тільки уможливають комунікацію, але й **визначають спосіб**

розуміння смислу ХНГ" (с.119 – 120) (відлення опонента). На думку опонента, концептуалізація передбачає рішучекторний зв'язок, а не пряме підтвердження.

2. Опором для представлення когнітивного схематизування досвіду *nonverbalizably* в англійськомовному художньому дискурсі в рецензованій дисертації є тріадна взаємодія констант досвіду *nonverbalizably* у тексті, яка узагальнена як *мова ↔ парамова ↔ кінесика*. На переконання опонента, названу взаємодію слід характеризувати не як "горизонтальну" взаємозалежність, а як "вертикальний" зв'язок *мови* з *парамовою* та *кінесикою*, адже, як стверджує дисертантка, мовне виявлення компонентів смислу оповіді об'єктивує знання про невербальду (парамовну, кінетичну) комунікацію/поведінку (с.107).
3. Не з'ясовано чітко, який саме підхід до тлумачення знака обирає докторантка. Чи семіологію Соєстора й Барта чи все ж семіотику Пірса та Морріса? Тлумачення знака у Пірса подається невірно, оскільки дисертантка не звертається до першоджерел Пірса, а використовує вторинне цитування (через Hookway C. Peixce, London: Routledge, 1985) і до складників Пірсової тріади відносить *знак*, його *об'єкт* та *інтерпретатора* (с.194), коли насправді йдеться про *іконічне значення*, чи, використовуючи згугому українську термінологію семіотики, *знак інтерпретації*. Не можу погодитись із визначенням мовного знака як "функції значення знака в системі мови" (с.203), оскільки дотримуюся переконання, що значення знака визначається сукупною дією об'єкта, засобу представлення та засобу інтерпретації. Хоча погоджуюся із твердженням, що знаки комунікації слід віднести до Пірсових символів, однак не до "образів" (с.194), а до знаків-законів. Також було б дуже доречно надати Чарльза Пірса та його вагомому статтю "Як зробити поняття зрозумілими" у параграфі 3.1.2., присвяченому інтерпретації констант досвіду *nonverbalizably* в логіці.
4. Не викликає заперечень переконання дисертантки, що досвід *nonverbalizably* в ХНГ виявляємо та виносимо через взаємодію мовних знаків, які позначають елементи невербальної комунікації (жести, постанти, вираз обличчя та характеристики

голосу), що впливають на сприйняття читача. Однак видається, що вимагає додаткової аргументації віднесення до мовної експлікації досвіду *невербального* таких дієслів як *say, said, tell, talk, speak* для парамови та *go, come, walk* для кінесици. Пані Мельничук описує їх як “сематичне позначення” характеристик голосу або кінетичної дії у тексті (с.116), що, на думку опонента, не цілком коректно, оскільки ці дієслова слугують для означання самої дії, а не її характеристик.

5. Слід зазначити, що дисертація вносить вклад у збагачення наших знань про англійськомовний художній дискурс ХХІ ст. на воєнну тематику, що його було обрано базою дослідження, однак спрямована не стільки на виявлення чогось нового про постмодерністські романи на воєнну тематику, а радше на те, щоб показати, як по-новому можна вивчати ці романи з погляду когнітивного схематизування досвіду, зокрема досвіду *невербального*. Емпіричні дані для докладного багатоаспектного аналізу семантичного, синтаксичного, тематичного та наративного фреймів було отримано головню з допомогою Voyant tools: веб-додатку, який має низку інструментів текстового аналізу і роботи з корпусом (списки частотності, ключові слова, тематичне моделювання тощо). Однак не завжди кількісні дані корпусу згенеровані програмою є релевантними для опису констант досвіду *невербального*. Зокрема: а) при описі семантичного фрейму дисертантка подає його наповнення у слотах, перелічуючи соматизми та дієслова на позначення руху, погляду, розмови тощо (таблиця 4.2) і стверджує, що найвищу відносну частоту вживання демонструє лексема *said*, а домінуючими у корпусі є дієслова сприйняття *like* і *know* (Рис.4.2.). Це підтверджують і результати вивчення ранжування найчастотніших лексем. Як уже зазначалося, опонентів важко погодитися, що частотна лексема *said* належить до експлікації парамовних засобів, а *go* та *look* – кінесичних. Безперечно, що вони, так само як і дієслова сприйняття, можуть входити до певних формально-сміслових об'єднань з константами досвіду *невербального*, однак це потребує чіткішого представлення у

праці; б) загалом видається, що розмежування описового та неописового значень досліджуваних констант та кількісний аналіз частотності лексем за типами значень вимагає чіткішого обґрунтування у тексті та узагальнення у висновках до 4-го розділу, де воно взагалі не згадується.

Висловлені дискусійні міркування не заперечують концепції та методології дослідження і не применшують його значущости. Уже сама постановка завдань, які вирішуються на шляху до досягнення мети, забезпечує актуальність дослідження і дозволила дисертантці винести на захист низку положень, які були переконливо доведені. Це стосується передовсім: а) представлення процесу пізнання ХПТ як процесу когнітивного схематизування; б) випрацювання методологічних засад вивчення реалізації когнітивного схематизування констант досвіду *невербального*; в) вивчення вербалізації досвіду про невербальну комунікацію/поведінку як парамовного та кінесичного значення у системі фреймів. Всі винесені на захист положення носять теоретичний характер, що підтверджує думку опонента про теоретичний характер дисертації в цілому, однак не применшує її значущости для розвитку тих сучасних досліджень, які формують когнітивно-наратологічну теорію розуміння та інтерпретації ХПТ.

Публікації Оксани Мельничук повністю розкривають основні здобутки дисертації. За темою дослідження опубліковано дві монографії (одна у співавторстві), 20 статей у фахових виданнях України (з них три у співавторстві), 15 праць апробаційного характеру (усі одноосібні). До списку публікацій увійшли також 9 статей опублікованих у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus та 6 статей, що додатково відображають наукові результати дисертації (усі у співавторстві). При описі тих публікацій, що написані у співавторстві, пані Мельничук докладно визначає її особистий внесок.

На підставі сказаного вище стверджую, що з огляду на актуальність, наукову новизну, обґрунтованість, теоретичну та практичну значущість отриманих

результатів дисертація Мельничук Оксани Дмитрівни “Когнітивне схематизування досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі” відповідає “Вимогам до оформлення дисертацій”, затвердженим наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 зі змінам і доповненнями, внесеними наказом МОН України № 759 від 31.05.2019 та вимогам “Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук. Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів”, затвердженим постановою КМУ № 1197 від 17.11.2021 зі змінами внесеними згідно з Постановою КМУ № 502 від 19.05.2023, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри перекладознавства і
контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка

Надія Андрейчук

Підпис Надії Андрейчук підтверджую

Вчений секретар
Львівського національного університету
Імені Івана Франка

Ольга Грабовецька